

ДВА АУСТРИЈСКА ДОКУМЕНТА О СИТУАЦИЈИ У ЈУГОСЛАВИЈИ 1950–1955.

Мр Петар ДРАГИШИЋ
Институт за новију историју Србије

Завршетак Другог светског рата представљао је увод у хладни рат социјалистичке Југославије и нове Аустрије. Камен спотицања у односима Југославије са северним суседом представљале су југословенске претензије на јужне регионе Аустрије насељене припадницима словеначке етничке мањине. Дуготрајни преговори о аустријском државном уговору пружили су прилику југословенском режиму да на конференцијама представника великих сила и формално затражи измену југословенско-аустријске границе, при чему се југословенска страна послужила како етничким тако и историјским аргументима. Југословенски пропагандни апарат је потенцирао улогу Аустрије и Аустријанаца у окупацији Југославије, игноришући чињеницу да након Аншлуса Аустрија није постојала као међународно-правни субјекат, и тражио ревизију резултата плебисцита у Коруској после Првог светског рата. Изостанак подршке великих западних сила југословенским територијалним претензијама према Аустрији навео је југословенски режим да постепено редукује територијалне захтеве.¹ До темељног преиспитивања односа према Аустрији дошло је након Резолуције Коминформа, када је стратегија приближавања Западу наметнула и промену политике према Аустрији. Југославија се, мада не и формално, одрекла територијалних претензија према Аустрији, што је омогућило нормализацију политичких односа две земље. Поправљање политичких односа пратило је у периоду 1950–1955. и јачање економске и културне сарадње.

И поред чињенице да се, због касне нормализације дипломатских односа, представништво Друге републике у Југославији споро успостављало

¹ О дипломатској борби за Коруску видети: Gerald Stourz, *Um Einheit und Freiheit. Staatsvertrag, Neutralität und das Ende der Ost-West-Besetzung Österreichs*, 1945–1955, Wien, 1998.

бројне темељне анализе ситуације почетком 50-их година показивале су велико интересовање Беча за прилике у Југославији и упадљиву способност аустријских дипломата да се, иако нису располагали довољним „дипломатским ресурсима”, упусте у сложене анализе југословенске стварности.

Документа која су пред нама представљају само делић из богатих досијеа Државног архива Аустрије о Југославији. Циљ објављивања ових анализа политичке и привредне ситуације у Југославији, те непревазиђених етничких антагонизама у некадашњој федерацији Јужних Словена, стога није само осветљавање неких спорних сегмената југословенске стварности 50-их година из другачијег угла, већ пре свега указивање на начин аустријских интерпретација југословенских тема и значај аустријских докумената за реконструкцију историје социјалистичке Југославије – од њених првих месеци, до крвавог распада почетком 90-их година прошлог века.

ДОКУМЕНТ I

Политичко представништво Савезне владе Аустрије²

Београд, 18. септембар 1950.

Бр. 380-п/50

Поверљиво

Карлу Груберу, савезном министру за иностране послове

Унутрашњи немири у Југославији

Поштовани господине министре,

Последњих месеци унутрашњи немири у Југославији се интензивирају. Мада се овај нови талас немира отприлике поклапа са почетком треће године конфликта са Коминформом, из тога се не сме извући закључак да растуће немире треба приписати коминформовској пропаганди. Она је ипак достигла један до сада непознат врхунац. Најдоступнији инострани медиј у Југославији, Радио Будимпешта позвала је на саботаже у индустрији, бојкот испорука житарица и убиство маршала. Радио Будимпешта се при том обратио пре свега здравим елементима у КПЈ, којима је узалудно била упућена и Резолуција Коминформа. Уз ову радио-пропаганду иду и делотворније акције: пресељавање југословенске мањине из мађарских и румунских села на граници, присилно исељавање македонских породица из бугарског пограничног појаса према Југославији. Средство застрашивања југословенског становништва је и одржавање маневара мађарских, румунских и совјетских јединица на југословенској граници.

² Österreichisches Staatsarchiv, AdR, BmfaA, II-Pol, Jugoslawien 3, GZl. 120.890-pol/50.

Мора се констатовати да су ови покушаји придобијања и застрашивања југословенског становништва имали мало успеха. Разлози због којих је ипак дошло до настанка немира, који се не могу занемарити, леже пре свега у самој земљи и нису изискивали подстрекивање из иностранства. Југословенски народи имају такав национални понос који онемогућује спољно подстрекавање на немире. Они сами предводе отпор и за то им не треба утицај из иностранства.

Жариште немира налази се у сељаштву. Главни разлог је обавеза лифровања намирница и њено спровођење. То је и разлог због кога су баш у последња два месеца немири достигли такав обим. Уз то је овог лета жетва, због велике суше, била лоша. Сељаци одбијају да испоруче прописану количину намирница, зато што онда не би имали довољно за зимницу. Поред тога, суме које се за испоручено жито добијају су крајње мале и за то не могу да се купе ни ципеле ни одећа, па чак ни шибице, које су права реткост. Сељаци примењују сва средства, од молби код претпостављених власти... и демонстрација какве су се почетком августа догодиле у Београду, до отворене побуне. До једне такве побуне је дошло... у старој пограничној области на Кордуну и у Лици, где је стари крајишки дух најдуже опстао, где је некада Кватерник започео устанак и где је партизанска активност у Хрватској у Другом светском рату била најживља. Овом приликом су сељаци запалили складиште једне задруге и започели прави оружани окршај са полицијом, што је довело до мртвих и рањених на обе стране. У јулу је 12 сељака, предводника побуне, осуђено у Сарајеву на смрт. Друго жариште је било у Глини, недалеко од Загреба, у којој је дошло до немира у којима је ухапшено 150 сељака. У Лесковцу, у Лици, сељаци су одлучили да напусте село и оду у шуму. То су све изразито сиромашни крајеви у којима заиста нема много тога да се испоручи и где се са једне стране одржао крајишки дух, а са друге стране опстао традиционални отпор српске мањине хрватским властима.

Међу радницима је немира мање. Захваљујући радничким кантинама радници су делимично поштеђени оскудице и поскупљења животних намирница... Оно што, међутим, доводи до незадовољства радника је недостатак различитих производа широке потрошње, пре свега одеће и обуће, па се за њихову уштеђевину ништа не може купити. Радници раде у по здравље ризичним условима зато што фабрике, а пре свега рудници, не испуњавају потребне услове. Нерасположење радника се при том не испољава у свесним актима саботаже, како би то коминформовска пропаганда желела, већ у спонтаном обарању квалитета рада услед мањка интересовања и недовољне обуке радника. Осим тога не сме се превидети да данашњи радници тек малим делом потичу из радништва, већ су дошли са села, надајући се бољим животним условима. Будући да се то није догодило, они се враћају у

села. Празнине, које тако настају, попуњавају се затвореницима. Тако се не може говорити о немирима међу радницима, него пре о нерасположењу и изразитој пасивности.

Такође и у некадашњем грађанству, чија је старија генерација данас без посла и живи од продаје своје имовине, док се млађа генерација некако прилагођава и срећна је ако добије лоше плаћен посао..., расте незадовољство. Главни разлог је повећање цена животних намирница, недостатак омиљених намирница, попут кафе, тако да чак и скромно вођено домаћинство упада у тешкоће. Данас кило кромпира на пијаци кошта 80 динара, док је пре неколико месеци коштало 20 динара. Некада имућни кругови, који су тепихе и прстење продавали један за другим, налазе се у стању у каквом још нису били, јер за такве ствари једноставно више нема купаца. (...)

Нерасположење расте и код омладине. Њу све више чини нерасположеном пре свега мобилизација у радне бригаде. Иако су они одгајани у новом духу, одушевљење код њих се не одржава годинама. И што су више последњих година одгајани у духу марксизма-лењинизма утолико су више свесни превртљивости једног учења које руши наследнике и духовне настављаче Лењина и етикетира их као црвене цареve једне хегемонистичке силе. Отуда је омладина, уз сељаке, слој становништва који најслободније испољава своје незадовољство. Често се извештава да радне бригаде омладине почињу да звижде приликом проласка владиних возила.

(...)

(Карл) Брауниас

ДОКУМЕНТ II

Информација Савезног министарства унутрашњих послова (Аустрије)³

Предмет: Југославија – Атмосфера и политичко стање

Један железничар нас је у поверењу известио о расположењу становништва, посебно о расположењу међу радницима из Ријеке и Далмације:

Расположење, посебно младих радника је веома лоше. Разлози за то су различити. Депримирајуће пре свега делује чињеница да млади људи након завршетка војне службе дуго времена, понекад чак и годину дана, морају да чекају на заснивање радног односа. Старији радници, опет, виде разлог за незадовољство у опште познатој лошој привредној ситуацији – slabим зарадама и високим ценама, посебно одеће.

³ Österreichisches Staatsarchiv, AdR, BmfaA, II-Pol, Jugoslawien 3, GZl. 321.926-pol/55.

У једном региону, попут Далмације, делује такво стање ствари посебно негативно. Док су, на пример, овде (у Далмацији – П. Д.) некада плачке биле веома ретка појава, оне су данас, поред осталих имовинских деликта, на дневном реду. У порасту је не само број мањих плачки већ и број проневера државног новца, као и проневера у потрошачким задругама. У свим слојевима друштва се са носталгијом гледа на време ранијих режима, када се за сопствену плату још нешто и могло купити и када су приходи били довољни да подмире умерене расходе. Тако се свуда све више шири незадовољство, које се пре свега огледа у жељи за слободом јавног изражавања и либерализацијом привреде, коју је немогуће потиснути. Упркос томе се против актуелног режима изнутра ништа неће предузимати. До промена може доћи једино уколико нове чињенице – пре свега услед страних утицаја – промену курса учине неопходном.

На страни режима не може се препознати настојање да се на садашње стање утиче у смислу побољшања. Чак и у пределима у којима мање више долази до значајних проблема, као на пример поплаве и слично, тешко је приметити било какву подршку владе. У таквим случајевима подршка се, кроз читав систем мера, своди на то да се интензивном пропагандом људи уљуљкују у уверењу да ће оптерећења и жртве које становништво данас подноси надоместити боља будућност.

Политичка ситуација

Овде је посебно важно поменути несугласице између Хрвата и Срба, које се свде на то да Срби заузимају кључне функције у централном државном апарату и да, осим тога, врше водеће и утицајне функције не само у централним регионима земље, већ и у периферним деловима, попут Хрватске и Далмације. Ова размимоилажења (између Срба и Хрвата – П. Д.) се додатно хране сећањима на злочине почињене током партизанског ратовања у време Другог светског рата. Ова сећања на усташке злочине над Србима, која су код Хрвата делом избледела, међу Србима су једнако жива као и раније.

Томе треба додати и од Тита подржано планско укључивање Срба у хрватску администрацију, превасходно зато што Тито осећа обавезу да се захвали онима који су се као први прикључили његовом устаничком покрету и масовно ступили у партизанске формације.

Растуће отуђење становништва од текућег политичког курса посебно долази до изражаја у губитку интересовања за учешће на различитим политичким манифестацијама, које људи посећују не да би учествовали у политичким догађањима, већ да би избегли непријатности.

Поред тога су, када је реч о политичкој ситуацији, преовлађујућу атмосферу условили разлози који су већ наведени приликом анализе ра-

сположења становништва: кризна ситуација у привреди, ниске зараде и високе цене животних намирница. Осим тих разлога, до стварања доминантне већине противника режима доводе и мере потискивања свих покушаја критике, односно слободног јавног изражавања. Извор (железничар – П. Д.) је тако чуо да је фебруара 1952. године петоро или шесторо рудара који су хтели да организују штрајк у Раши одмах ухапшено, пребачено у Ријеку и стрељано.

Становништво се налази под системом апсолутне контроле коју спроводи око 15% активиста Комунистичке партије Југославије.

Једна од специфичности акуелног политичког стања је и поновно успостављање дипломатских односа са Совјетским Савезом, које становништво не одобрава зато што страхује да би Југославија на тај начин поново дошла у сферу источног утицаја. Поредећи две форме комунизма (совјетску и југословенску – П. Д.) становништво се више прибојава совјетске варијанте комунизма и нико не жели више повратак тужних искустава са руским комунистичким теоријама.

3. јун 1955.

Превод са немачког:
Мр Петар Драгишић